

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بررسی علل غفلت انسان با تکیه بر آیات و روایات

پدید آورنده : منا فارسیجانی^۱

۱ - طلبه سطح دو حوزه علمیه حضرت معصومه سلام الله علیها رودبار. mona.farsijani63@chmail.ir

چکیده:

غفلت به معنای عدم توجه، سهوی است که بر اثر کمی مراقبت و ناهشیاری در انسان پدید می آید. در اصطلاح به معنی غافل بودن دل از حقیقت و پیروی از هوای نفس است. بر اساس آیات شریفه ی قرآن و روایات معصومین علیهم السلام، یکی از مسائلی که در ردیف رفتارها و صفات منفی بوده و ریشه بسیاری از رذایل اخلاقی می باشد، بیماری غفلت است. غفلت مانند آفتی است که در مسیر سعادت انسان قرار می گیرد و به عبارتی منشأ سقوط و مانع ترقی است، که با غفلت از خویش و در پی آن غفلت از خدا شروع می شود. این عدم توجه به خود موجب می شود انسان هویت انسانی اش را از دست بدهد و از مسیر هدایت دور شود. این بیماری که از قوی ترین و مهلک ترین موانع رسیدن به سعادت ابدی است، اسباب و عللی دارد، از جمله: توجه افراطی به مظاهر زندگی مادی، آرزوهای دراز، وسوسه های شیطان، غرق شدن در نعمت هایی چون سلامتی و امنیت و فراغت، فراموشی مرگ و قیامت؛ که شناخت و توجه به آن ها می تواند زمینه را برای رسیدن به مقام قرب الهی آماده کند.

واژگان کلیدی: دنیازدگی، غفلت، فراموشی، قیامت، مرگ.

مقدمه :

خداوند در خلقت انسان، نهایت زیبایی و نیکویی را به کار برد و در تکریم انسان به عنوان برترین مخلوق و آفریده هر آن چه که مطلوب او بوده، در اختیارش قرار داده است. به او اندیشه و عقل عطا فرمود و او را مختار آفرید، آیات الهی بیانگر این است که خداوند هم در دنیا و هم در آخرت برای انسان، فرصت ها، نعمت ها و امکاناتی فراهم نموده تا انسان با بهره گیری از آن ها و به کمک آیات الهی و رهنمودهای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام، بتواند در مسیر تکامل قدم برداشته و به سوی خالق هستی رهنمون گردد.

با این حال بسیارند کسانی که از نیروی عقلانی و تفکر و فهم صحیح که به آنان داده شده، استفاده درست نکرده و از حیات انسانی محرومند و حیاتی حیوانی را تجربه می کنند، که بنا به تأکید قرآن کریم نهایت کار چنین افرادی عذاب ابدی است.

انسان فطرتاً خود و کمال خود را دوست دارد و از سقوط خود می هراسد و هیچ گاه نمی خواهد سعادتش را از دست بدهد. طبق آیات شریفه قرآن غفلی که به سقوط می انجامد، غفلت از بعد انسانی خویش است. از این رو اولین چیزی که باید به آن توجه داشت، توجه به انسانیت خود است.

ریشه تمام فساد ها، سقوط ها و پستی ها برای انسان، غفلت است. منشأ هر آفتی که دامنگیر انسان می شود، غفلت درون اوست. که متأسفانه در دنیای امروزه این بیماری مبتلابه عموم است و اکثر افراد از فلسفه حیات خود در این دنیا بی اطلاع هستند، از این رو اصل و حقیقت گوهر وجودی خود را از یاد برده و از دست داده اند و برای سفری که در پیش روی آنان است آماده نیستند.

در خصوص مسأله غفلت علاوه بر قرآن، احادیث رسیده از اهل بیت علیهم السلام در کتب اصلی شیعی از جمله اصول کافی، بحارالانوار جمع آوری شده است. هم چنین در کتب تفاسیر شیعی ذیل برخی آیات، به توضیح مسأله غفلت و علل و عوامل و آثار آن پرداخته شده. هم چنین کتاب هایی نظیر: «غفلت، علل و آثار آن» نوشته مهدی موسوی کاشمری؛ که نویسنده علاوه بر بیان موارد غفلت و عوامل غفلت آفرین، به بیان راه کار های غفلت زدایی و نیز مسأله تغافل پرداخته. کتاب « به سوی بیداری و راه های گریز از غفلت » نوشته ابوالفضل بهشتی؛ که در آن

اقسام، آثار و عوامل غفلت و نیز عوامل غفلت زا و نشانه های غافلان به صورت نسبتاً خوبی از دیدگاه قرآن و روایات بررسی شده است. و هم چنین مقالاتی نیز در این زمینه نگاشته شده است.

مقاله حاضر با تکیه بر آیات و روایات، به منظور تبیین و ارائه ی تعریفی جامع از مفهوم غفلت و بررسی بیشترین و عمومی ترین عوامل غفلت زا یعنی دنیازدگی و توجه افراطی به مظاهر زندگی مادی، آرزوهای دراز، غرق شدن در نعمت ها و فراموشی مرگ و قیامت، نگاشته شده است.

از آن جا که سعادت دنیوی و اخروی گوهر گمشده بشریت در تمام طول تاریخ بوده و رفع موانع موجود در راه دستیابی به این سعادت، دغدغه اصلی انسان ها است و غفلت یکی از موانع سیر انسان به سوی خدا و نقطه شروع انحطاط و هلاکت اوست، بنابراین همواره برای کشف و بررسی این موانع باید کوشید.

سؤالاتی که این تحقیق در صدد پاسخگویی به آن ها می باشد، عبارتند از : غفلت چیست؟ و این که چگونه غفلت از خود منشأ غفلت از پروردگار است؟ چه عواملی موجب غفلت انسان و انحراف او از مسیر قرب الهی می شود؟ تفسیر آیات الهی در مورد این موضوع و نیز روایات رسیده از معصومین علیهم السلام کدام است؟

هدف از نگارش این مقاله، علاوه بر افزایش اطلاعات شخصی و پاسخ به میل کنجکاوی، اهتمام به مسئله غفلت به عنوان یکی از موانع رسیدن به سعادت دنیوی و اخروی، می باشد. که با استناد به برخی از آیات و روایاتی که در این زمینه مطرح هستند، به شیوه اسنادی – کتابخانه ای، سعی در تبیین هر چه بیشتر این موضوع و پاسخگویی به سؤالات مذکور دارد.

مفهوم شناسی

با توجه به اهمیت بحث، شایسته است دیدگاه اهل لغت و اصطلاح را درباره مفهوم غفلت، بیان کنیم :

غفلت: در لغت به معنی پوشاندن و مخفی بودن است: « غَفَلَ يَغْفُلُ غَفْلَةً وَغُفُولًا. وَالتَّغْفُلُ: التَّعْمُدُ: وَالتَّغْفُلُ: خَلَّ عَنْ غَفْلَةٍ. وَأَغْفَلَتِ الشَّيْءَ: تَرَكَتَهُ غَفْلًا وَأَنْتَ لَهُ ذَاكِرٌ؛ خُودَ رَا غَافِلٌ وَانْمُودَ كَرَدَ دَر حَالِیْ كِه غَافِلْ نَبُود، فَرِیْفَتَن اَز رُوی غَفْلَتْ»^۱.

احمد بن فارس زکریای رازی در اثر خود به نام معجم مقاییس اللغة، غفلت را چنین تعریف می کند: « الْغَيْنُ وَالْفَاءُ وَاللَّامُ أَصْلٌ صَحِيحٌ يَدُلُّ عَلَى تَرْكِ الشَّيْءِ سَهْوًا، وَرَبَّمَا كَانَ عَنْ عَمْدٍ مِنْ ذَلِكَ: غَفَلْتُ عَنِ الشَّيْءِ غَفْلَةً وَغُفُولًا، وَذَلِكَ إِذَا تَرَكَتَهُ سَاهِيًا. وَأَغْفَلْتُهُ، إِذَا تَرَكَتُهُ عَلَى ذِكْرِ مَنْكَ لَهُ»^۲. یعنی غفلت به معنای ترک کردن و رها کردن چیزی بعد از یادآوری آن می باشد. به معنای این که فرد متوجه یک شیء بوده است و بعد از توجه و التفات، آن را به فراموشی می سپارد و رها می سازد.

به عقیده ی راغب، غفلت عبارت است از: « سَهْوٌ يَعْتَرِي الْإِنْسَانَ مِنْ قِلَّةٍ؛ سَهْوٌ وَ لَغْزَشِيْ كِه اِنْسَان رَا بَه خَاطِرْ كَمِيْ مِرَاقَبَتْ وَ كَمِيْ هُوشِيَارِيْ وَ بِيْدَارِيْ فَرَا مِيْ گِيْرِد»^۳.

مؤلف کتاب قاموس قرآن در معنای لغوی غفلت آورده است: « غفلت: [به معنای] عدم توجه و اشتباه [است]»^۴. هم چنان که خداوند در قرآن فرموده: « ... وَذَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ ...؛ ... زِيْرَا كَافِرَانْ آرْزُو وَ اِنْتِظَارْ دَارَنْد كِه شَمَا اَز اسْلِحَه وَ اسْبَابْ خُود

۱ - فراهیدی، العین، ج ۴، ص ۴۱۹.

۲ - ابن فارس، معجم المقاییس اللغة، ج ۴، ص ۳۸۶.

۳ - راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ج ۱، ص ۶۰۹.

۴ - قرشی، قاموس قرآن، ج ۵، ص ۱۱۱.

شوند، و تأسف می‌خورند که چرا در دنیا، مرتکب کردار و رفتار زشت، و گرفتار عذاب ابدی شده‌اند.^۱

« اکثر مردم از ظاهر امور زندگانی دنیا مختصر اطلاعی دارند و به کلی از عالم آخرت، غافل و بی‌خبرند. یعنی از منافع و مضار دنیا آگاه و با خبرند و به امور دین و آخرت جاهل و نادانند. دنیای فانی خود را آباد می‌کنند و آخرت بی‌زوال را خراب و ویران می‌کنند.»^۲

طبرسی از حضرت صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: « این مردم از زجر و نجوم – که علوم مربوط به دنیا است – اطلاع دارند. ولی از امور اخروی و مسائل دین، جاهل و بی‌اطلاع هستند.»^۳

فراموشی مرگ و آخرت موجب غفلت افراد نسبت به عمر و نعمات الهی می‌شود. در حالی که اگر یادمرگ با درک صحیح و توجه حاصل شود و انسان به این باور برسد که مرگ فقط برای دیگران نیست و او نیز دیر یا زود این دنیا را ترک کرده و باید به موجب اعمال دنیوی خود در برابر خدا پاسخگو باشد، نه تنها گناه نمی‌کند بلکه حتی فکر گناه هم در ذهنش خطور نخواهد کرد و از نعمت‌های الهی در جهت کمال و وصول به لقاءالله بهره خواهد گرفت.^۴

۱ - بروجرودی، تفسیر جامع، ج ۴، ص ۲۵۶-۲۵۵.

۲ - همان، ج ۵، ص ۲۴۹.

۳ - همان.

۴ - افضل پور، یقظه و غفلت از منظر نهج البلاغه، ص ۳۸.

نتیجه گیری:

از آنچه گذشت، دانستیم که غفلت به معنای فراموش کردن امر حاضری است که بر اثر کم توجهی بر انسان عارض می شود. غفلت از عواملی همچون دنیاطلبی، آرزوهای دور و دراز، فراموشی مرگ و قیامت و نیز غرق شدن در نعمت هایی که خداوند به انسان ارزانی داشته، سعادت دنیوی و اخروی او را به خطر می اندازد و موجب می شود تا از رسیدن به مقام امن الهی باز بماند.

تأثیر علم و آگاهی در رفتار، منوط به میزان رسوخ آن در اعماق وجود انسان و یقین حاصل از آن است. انسان هر اندازه اقدام به شناخت واقعیت دنیا و آخرت کند، آمادگی لازم را برای اقدامات عملی در خود فراهم می سازد.

مهم ترین و اولین قدم برای نیل به این هدف، خودشناسی است. انسان اگر به روشنی بداند که کیست و چه تکالیفی دارد، با شناخت و توجه به عواملی که موجب می شود او از هدف خلقتش باز بماند، به خوبی می تواند مسیر منتهی به قرب الهی را طی کند. لازمه آسان شدن و پیمودن این راه، ایمان به خدا و انبیاء و عشق ورزیدن و هم سو شدن با آنان و نیز عمل کردن به خواسته های آنان است.

برای اینکه قلب مطلع الفجر طلوع عشق خدا و انبیاء گردد، لازمه اش تفکر در وجود، اعمال، افعال و آثارشان است. این در واقع خصلت عاشق است که همیشه به دنبال معشوق خود می دود و نگران است که معشوق از او رو برگرداند. با شناخت، باور و عشق است که انسان به ایمان یقینی، به اخلاق حسنه، به عمل صالح، واز این جاده به لقاءالله، قرب الله، رضایت الله، جنت الله خواهد رسید.

فهرست منابع

- ۱ - قرآن : الهی قمشه ای.
- ۲ - نهج البلاغه : محمد دشتی.
- ۳ - صحیفه سجّادیه : ابو الحسن شعرانی.

کتاب فارسی

- ۱ - اصفهانی، علی نقی، ترجمه و شرح نهج البلاغه، ج ۱، تهران: سازمان چاپ و انتشارات فقیه، ۱۳۶۸ ه.ش.
- ۲ - امینی، ابراهیم، اسلام و تعلیم و تربیت، چاپ چهارم، قم : مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۸۴ ه.ش .
- ۳ - بروجردی، محمد ابراهیم، تفسیر جامع، ج ۴-۵، چاپ سوم، تهران: انتشارات کتابخانه صدر، ۱۳۶۶ ه.ش .
- ۴ - سجّادی، جعفر، فرهنگ معارف اسلامی، ج ۲، تهران : نشر کومش، ۱۳۷۳ ه.ش.
- ۵ - قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۳-۵، چاپ ششم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۱۲ ه.ق.
- ۶ - کریمیان صیقلانی، علی، علم اخلاق، چاپ اول، قم : دارالهدی، ۱۳۸۴ ه.ش.
- ۷ - کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۴، مترجم: محمود جعفر علی، چاپ اول، تهران: مبین اندیشه، ۱۳۹۳ ه.ش .
- ۸ - مصباح یزدی، ره توشه (مشکات)، ج ۱-۲، چاپ پنجم، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته الله علیه، ۱۳۹۱ ه.ش.
- ۹ - -----، به سوی او (مشکات)، چاپ چهارم، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته الله علیه، ۱۳۹۰ ه.ش.

۱۰ - مطهری، مرتضی، حکمتها و اندرزها، ج ۱، چاپ سی و دوم، تهران: صدرا، ۱۳۹۰ هـ ش.

۱۱ - مجموعه آثار شهید مطهری، ج ۷، چاپ اول، تهران: صدرا، ۱۳۷۲ هـ ش.

۱۲ - معین، خدیجه، تجلی خودباوری، چاپ اول، قم: نشر هاجر، ۱۳۹۴ هـ ش.

۱۳ - مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام امیر المؤمنین علیه السلام (تفسیر نهج البلاغه)، ج ۲، چاپ اول، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۶ هـ ش.

۱۴ - اخلاق در قرآن، ج ۲، چاپ سوم، قم: حوزه علمیه امام علی بن ابیطالب (علیه السلام)، ۱۳۸۴ هـ ش.

۱۵ - ممدوحی، شهود و شناخت: ترجمه و شرح صحیفه سجادیه، ج ۳، چاپ چهارم، قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۸۸ هـ ش.

۱۶ - نریمانی، علی، سیر و سلوک معنوی، قم: بی نا، بی تا.

کتاب عربی

۱ - ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۴، بی جا، دارالفکر، ۱۳۹۹ هـ ق.

۲ - الطبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱، الناشر: دار المعرفة.

۳ - الفراهیدی، العین، ج ۴، المحقق: د مهدی المخزومی، د إبراهیم السامرائی، الناشر: دار ومکتبة الهلال.

۴ - تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، ج ۱، چاپ دوم، قم: دارالکتب الاسلامی، ۱۴۱۰ هـ ق.

۵ - دیلمی، حسن بن محمد، إرشاد القلوب، ج ۱، قم: الشریف الرضی، ۱۳۷۱ هـ ش.

۶- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن، ج ۱، محقق: صفوان عدنان داوودی، بیروت: الدار الشامیة، ۱۴۱۲ هـ ق.

۷- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۸۱-۷۷-۷۳-۸-۲، بی جا، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ هـ ق.

۸- نکرى، الأحمّد، دستور العلماء (جامع العلوم فى اصطلاحات الفنون)، ج ۳، بیروت، لبنان: دار الکتب العلمیة، ۱۴۲۱ هـ ق.

مقالات

۱- افضل پور، سمیرا، یقظه و غفلت از منظر نهج البلاغه

<https://ganj.irandoc.ac.ir/viewer/3cf1713b6225d7c708b72639c017bbe9>